

FILIP CIEPŁY

PRAWNE OKREŚLENIA CZŁOWIEKA
W PRENATALNEJ FAZIE ROZWOJU

I. Wstęp

Zaproponowany prawie dwa lata temu przez Komisję Kodyfikacyjną Prawa Karnego projekt nowelizacji kodeksu karnego¹ w zakresie modyfikacji przepisów określających granice prawnokarnej ochrony życia człowieka w prenatalnej fazie rozwoju, wywołał zamęt, który odbił się szerokim echem w mediach. Projekt nowelizacji ustawy karnej przewiduje między innymi przeformułowanie znamion przestępstwa z art. 152 kodeksu karnego² z dotychczasowego „przerywa ciążę” na „powoduje śmierć dziecka poczętego niezdolnego do samodzielnego życia poza organizmem matki”, a zmodyfikowane nieco znamiona negatywne określające granice karalności przerwania ciąży proponuje przenieść do projektowanego art. 152a k.k., wykreślając je z art. 4a ustawy o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży³. Dziennikarze, politycy, przedstawiciele organizacji pozarządowych oraz niektórzy eksperci zarzucali członkom Komisji Kodyfikacyjnej między innymi to, że rzekomo potajemnie, „tylnymi drzwiami”, chcą zaostrzyć przepisy antyaborcyjne, między innymi przez wprowadzenie do prawa karnego pojęcia „dziecko poczęte”, zastępując nim dotychczas stosowane na płaszczyźnie ustawowej pojęcie „płód”. Źródłem zaniepokojenia, głównie środowisk postulujących rozszerzenie katalogu praw reprodukcyjnych, stała się teza, że proponowany w projekcie nowelizacji termin „dziecko poczęte” może prowadzić do reinterpretacji statusu prawnego płodu, a ponadto dezinformuje opinię publiczną w zakresie identyfikacji antropologicznej płodu, co może mieć wpływ na negatywną etyczną ocenę postulatów rozszerzania prawa do aborcji. W odpowiedzi członkowie Komisji Kodyfikacyjnej podkreślali, że w mediach pojawiły się nierzetelne komentarze wskazujące na

¹ Projekt nowelizacji kodeksu karnego z 5 listopada 2013 r.

² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 1997 r., Nr 88, poz. 553 z późn. zm.), dalej: k.k.

³ Ustawa z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży (Dz.U. z 1993 r., Nr 17, poz. 78 z późn. zm.), dalej: UPlan.

ignorancję niektórych ekspertów w zakresie pojęć od lat stosowanych w obowiązującym prawie. Przywołany spór wskazuje na potrzebę zidentyfikowania i uporządkowania terminów określających człowieka w prenatalnej fazie rozwoju stanowiących część polskiego języka prawnego. Znajomość pojęć normatywnych i posługiwanie się nimi w odpowiednim kontekście przedmiotowym jest bez wątpienia warunkiem *sine qua non* rzetelnej debaty naukowej i społecznej, a także racjonalnej i odpowiedzialnej działalności prawotwórczej i wykładowczej. Celem niniejszego artykułu jest zatem wskazanie na występujące na płaszczyźnie normatywnej określenia człowieka rozwijającego się w fazie prenatalnej, a także zwrócenie uwagi na kontekst tych pojęć i wysnucie wniosku co do ewentualnych implikacji zastosowanej siatki pojęciowej w zakresie statusu płodu i jego prawnej ochrony.

Na wstępie należy zauważyć, że Konstytucja RP, podobnie zresztą jak najważniejsze konwencje międzynarodowe wyznaczające standardy ochrony praw człowieka, nie zawiera odrębnego, specyficznego pojęcia odnoszącego się do człowieka będącego w prenatalnej fazie rozwoju. Ustawa zasadnicza oraz najważniejsze akty prawa międzynarodowego posługują się ogólnymi pojęciami „człowiek”, „każdy”, ewentualnie „dziecko”. Wyznaczenie ich desygnatu, a w szczególności precyzyjne wskazanie momentu początkowego ochrony prawnej związanej z tymi pojęciami, rodzi spory interpretacyjne zarówno w doktrynie jak i praktyce prawa konstytucyjnego i międzynarodowego. Na gruncie konwencyjnym w zasadzie nie da się znaleźć norm precyzyjnie określających stopień ochrony prawnej przysługującej człowiekowi przed urodzeniem. Tego rodzaju rozstrzygnięcia pozostawia się ustawodawstwu krajowemu. W niniejszym opracowaniu pominięte będą tego rodzaju problemy związane z określeniem zakresu podmiotowego praw człowieka i praw dziecka. Uwaga będzie zwrócona jedynie na wpisane do aktów normatywnych specyficzne pojęcia zastrzeżone dla człowieka znajdującego się w prenatalnej fazie rozwoju.

II. „Dziecko poczęte”

Pojęcie „dziecko poczęte” pojawia się zarówno w przepisach prawa karnego, jak i prawa cywilnego. Krzysztof Wiak wskazuje, że treść pojęcia „dziecko poczęte” wyznaczają dwa składniki: „dziecko” oraz „poczęcie”. Wyrażenie „dziecko” oznacza istotę ludzką od poczęcia do momentu osiągnięcia pełnoletniości, mieści się więc ono w zakresie pojęcia „człowiek”. Natomiast „poczęcie” wskazuje w sposób nie budzący wątpliwości na początkowy moment jego istnienia, którym jest zapłodnienie⁴.

⁴ K. Wiak, *Ochrona dziecka poczętego w polskim prawie karnym*, Lublin 2001, s. 23. Tego rodzaju interpretacja odpowiada treści normy programowej zawartej w art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 6 stycznia 2000 r.

W zakresie prawnokarnej ochrony życia człowieka w prenatalnej fazie rozwoju zasadniczą zmianę stanu prawnego i stosowanej w czasach PRL siatki pojęciowej wprowadziła UPlan. Ustawę oparto na odmiennej aksjologii niż poprzednio obowiązująca ustawa z dnia 27 kwietnia 1956 r. o warunkach dopuszczalności przerywania ciąży⁵, co wyraziło się w zmianie terminologii. UPlan nowelizując między innymi przepisy kodeksu karnego z 1969 r.⁶, wprowadziła do prawa karnego pojęcie „dziecko poczęte”. Pomimo późniejszej istotnej nowelizacji⁷ termin „dziecko poczęte” pozostał w przepisach prawa karnego chroniących życie i zdrowie człowieka. W obowiązującym kodeksie jest on użyty w art. 152 § 3, art. 153 § 2 i art. 157a.

W art. 152 § 3 k.k. ustawodawca określa typ kwalifikowany przestępstwa przerwania ciąży za zgodą kobiety. Znamieniem decydującym o zaostreniu odpowiedzialności karnej jest popełnienie przestępstwa w sytuacji, gdy „dziecko poczęte” osiągnęło zdolność do samodzielnego życia poza organizmem kobiety ciężarnej. Termin „dziecko poczęte” w analogicznej sytuacji osiągnięcia przez nie zdolności do samodzielnego życia poza organizmem kobiety ciężarnej pojawia się także jako znamię zaostrażające odpowiedzialność karną na gruncie art. 153 § 2 k.k. Ów przepis kreuje typ kwalifikowany przestępstwa przerwania ciąży z zastosowaniem przemocy wobec kobiety ciężarnej lub w inny sposób bez jej zgody albo doprowadzenia kobiety ciężarnej do przerwania ciąży przemocą, groźbą bezprawną lub podstępem. Pojęcie „dziecko poczęte” pojawia się także kilkakrotnie w art. 157a k.k. W § 1 tego artykułu ustawodawca typizuje przestępstwo spowodowania uszkodzenia ciała dziecka poczętego lub rozstroju zdrowia zagrażającego jego życiu. W § 2 określa sytuację kontratypową, zbliżoną do stanu wyższej konieczności, stanowiąc, iż nie popełnia przestępstwa lekarz, jeżeli uszkodzenie ciała lub rozstrój zdrowia dziecka poczętego są następstwem działań leczniczych, koniecznych dla uchylenia niebezpieczeństwa grożącego zdrowiu lub życiu kobiety ciężarnej albo dziecka poczętego⁸. Artykuł 157a § 3 k.k. zawiera klauzulę niekaralności, odnosząc ją do matki dziecka poczętego, która spowodowała uszkodzenie ciała dziecka poczętego lub rozstrój zdrowia zagrażający jego życiu⁹.

o Rzeczniku Praw Dziecka (Dz.U. z 2000 r., Nr 6, poz. 69), określającej dziecko jako każdą istotę ludzką od poczęcia do osiągnięcia pełnoletności.

⁵ Dz.U. z 1956 r., Nr 12, poz. 61.

⁶ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny (Dz.U. z 1969 r., Nr 13, poz. 94 z późn. zm.).

⁷ Ustawa z dnia 30 sierpnia 1996 r. o zmianie ustawy o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. z 1996 r., Nr 138, poz. 646).

⁸ Por. A. Zoll, *Komentarz do art.157(a) Kodeksu karnego*, Zakamycze 2006, Lex, pkt 11.

⁹ Zwraca się uwagę, że w związku z występowaniem form tzw. zastępczego macierzyństwa, należałoby rozważyć kwestię odpowiedzialności karnej matki zastępczej. Zob. M. Budyn-Kulik, *Komentarz do art.157(a) Kodeksu karnego*, Lex 2013, pkt 8. Ten problem zaakcentowała Komisja Kodyfikacyjna uzasadniając proponowane zmiany.

Termin „dziecko poczęte” pojawia się także na gruncie ustawy o zawodzie lekarza i lekarza dentystry¹⁰ w przepisach określających warunki przeprowadzenia eksperymentu medycznego (rozdz. 4). Artykuł 26 ust. 1 ustawy stanowi, że udział w eksperymencie leczniczym kobiet ciężarnych wymaga szczególnie wnikliwej oceny związanego z tym ryzyka dla matki i dziecka poczętego. Z przepisu wynika, że ryzyko podejmowane w celu osiągnięcia bezpośredniej korzyści dla zdrowia leczonej kobiety ciężarnej musi być skorelowane z oceną ryzyka zagrożenia dla życia i zdrowia dziecka poczętego. Ustawodawca zdecydował się tym samym na ograniczenie możliwości podejmowania czynności zmierzających do wyleczenia kobiety ciężarnej koniecznością uwzględnienia potrzeby ochrony życia i zdrowia dziecka poczętego¹¹. Ustęp 3 przywołanego artykułu całkowicie wyklucza udział dzieci poczętych w eksperymentach badawczych, a więc w sytuacji, w której podejmowane ryzyko nie byłoby usprawiedliwione celem osiągnięcia bezpośredniej korzyści dla zdrowia dziecka poczętego.

Bez związku z normami prawa karnego, na kanwie edukacyjnej, pojęcie „dziecko poczęte” występuje w zał. nr 5 rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z 9 maja 2012 r. w sprawie standardów kształcenia dla kierunków studiów: lekarskiego, lekarsko-dentystycznego, farmacji, pielęgniarstwa i położnictwa¹². W standardach kształcenia dla kierunku studiów: położnictwo, w szczegółowych efektach kształcenia wskazuje się, że w zakresie wiedzy absolwent powinien poznać czynniki sprzyjające tworzeniu się więzi rodziców z dzieckiem poczętym (B.W7). Mowa jest tu o rodzicach w liczbie mnogiej, co oznacza, że rozporządzenie wskazuje na potrzebę edukacji w kierunku budowania więzi dziecka poczętego zarówno z matką, jak i ojcem.

III. „Dziecko już poczęte”

Kodeks cywilny¹³ w art. 927 § 2 posługuje się pojęciem dziecka, które w chwili otwarcia spadku jest „już poczęte” stanowiąc, że może ono być spadkobiercą, jeżeli urodzi się żywe. Dziecko w chwili otwarcia spadku „już poczęte” należy do kręgu podmiotów mających zdolność do dziedziczenia, która to zdolność jest wycinkiem zdolności prawnej. Zdolność do dziedziczenia ma charakter warunkowy, dziecko poczęte uzyskuje ją pod warunkiem, że urodzi się żywe. Jest to warunek o charakterze zawieszającym. W komentarzach zwraca się uwagę, że przepis odnosi się także do dziecka poczętego *in vitro*¹⁴.

¹⁰ Ustawa z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentystry (t.j. Dz.U. z 2011 r., Nr 277, poz. 1634).

¹¹ S. Sakowski, *Legalność eksperymentu medycznego*, „Prokuratura i Prawo” 2002, nr 9, s. 44.

¹² Dz.U. z 2012 r., poz. 631.

¹³ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2014 r., poz. 121), dalej: k.c.

¹⁴ Zob. A. Kidyba (red.), E. Niezbecka, *Komentarz do art. 927 Kodeksu cywilnego*, Lex 2012, pkt 5.

Pojęcie „dziecko już poczęte” pojawia się w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym¹⁵ w art. 75 § 1, który zezwala na ustalenie pokrewieństwa ojca z dzieckiem w formie uznania ojcostwa przed urodzeniem się „dziecka już poczętego”. Uznanie ojcostwa jeszcze przed narodzinami dziecka pozwala na uniknięcie późniejszych wątpliwości co do jego pochodzenia, czego konsekwencją jest brak potrzeby wytaczania powództwa o sądowe ustalenie ojcostwa. Uznanie dziecka już w fazie rozwoju prenatalnego wpływa także z reguły korzystnie na komfort psychiczny matki dziecka¹⁶. Umożliwienie uznania dziecka „już poczętego” oznacza, że uznanie może dotyczyć wyłącznie dziecka mającego urodzić się z konkretnie zaistniałej ciąży, a zatem nie ma podstaw do złożenia przez mężczyznę oświadczenia o uznaniu obejmującego dzieci, które zostaną poczęte w przyszłości¹⁷. Fakt poczęcia musi być niewątpliwy, co wiąże się z koniecznością potwierdzenia poczęcia dziecka zaświadczeniem lekarskim¹⁸.

Pojęcie „dziecko już poczęte” pojawia się także w art. 78 § 1 zd. 2 k.r.o., który umożliwia mężczyźnie, który uznał ojcostwo, wytoczenie powództwa o ustalenie bezskuteczności uznania w terminie sześciu miesięcy od dnia, w którym dowiedział się, że dziecko od niego nie pochodzi, z zastrzeżeniem, że w razie uznania ojcostwa przed urodzeniem się dziecka już poczętego bieg tego terminu nie może rozpocząć się przed urodzeniem się dziecka.

IV. „Dziecko poczęte, lecz jeszcze nieurodzone”

Poza terminem „dziecko już poczęte” kodeks rodzinny i opiekuńczy posługuje się także pojęciem „dziecko poczęte, lecz jeszcze nieurodzone”. Na podstawie art. 182 k.r.o. dla dziecka poczętego, lecz jeszcze nieurodzonego, ustanawia się kuratora (*curator ventris*), jeżeli jest to potrzebne do strzeżenia przyszłych praw dziecka. Kurator może podejmować wszelkie czynności mające na celu zabezpieczenie praw dziecka jako spadkobiercy. Jeżeli postępowanie o stwierdzenie nabycia spadku zostanie wszczęte przed narodzinami dziecka, kurator może podejmować wszelkie czynności w celu zapobieżenia wydania merytorycznego orzeczenia przed narodzinami dziecka – ewentualnego spadkobiercy¹⁹.

Pojęcie „dziecko poczęte, lecz jeszcze nieurodzone” pojawia się także w art. 599 k.p.c.²⁰. W myśl wskazanego przepisu, sądem opiekuńczym właściwym

¹⁵ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz.U. z 2012 r., poz. 788), dalej: k.r.o.

¹⁶ G. Jędrejek, *Komentarz do art. 75 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*, Lex 2012.

¹⁷ Por. A. Sylwestrzak, *Komentarz do art. 75 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*, Lex 2013, pkt 2.

¹⁸ J. Zatorska, *Komentarz do zmiany art. 75 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego wprowadzonej przez Dz.U. z 2008 r. Nr 220 poz. 1431*, Lex 2011, pkt 3.

¹⁹ Zob. A. Kidyba (red.), E. Niezbecka, *Komentarz do art. 927 Kodeksu cywilnego*, Lex 2012, pkt 6.

²⁰ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 1964 r., Nr 43, poz. 296 ze zm.), dalej: k.p.c.

do ustanowienia kuratora dla dziecka poczętego, lecz jeszcze nieurodzonego, jest sąd właściwy według miejsca zamieszkania lub pobytu matki. W doktrynie zwraca się uwagę, że rola kuratora *ventris*, która w praktyce ma znikome znaczenie, powinna jednak wzrastać w miarę rozwoju nauk biologicznych i medycznych, a także wrażliwości na prawa człowieka obejmujące każdą istotę ludzką²¹.

Terminy „dziecko poczęte, lecz jeszcze nieurodzone” oraz „dziecko już poczęte” pojawiają się w prawie o aktach stanu cywilnego²². Według art. 14 ust. 2 p.a.s.c., jeżeli oświadczenie o uznaniu dziecka zostało złożone przed konsulem i dotyczy dziecka urodzonego, wpisania takiego oświadczenia dokonuje się w urzędzie stanu cywilnego miejsca sporządzenia aktu urodzenia, natomiast dziecka poczętego, lecz nieurodzonego w urzędzie stanu cywilnego miejsca zamieszkania matki. Według art. 44 ust. 1 p.a.s.c., jeżeli uznanie dziecka przez ojca dotyczy dziecka poczętego, lecz nieurodzonego, treść oświadczenia należy wpisać do księgi urodzeń. Pojęcie „dziecko już poczęte” pojawia się w art. 42 ust. 3 p.a.s.c. Wskazany przepis stanowi, że jeżeli uznanie ojcostwa nastąpiło przed urodzeniem się „dziecka już poczętego”, a dziecko urodziło się martwe, to odpowiednio stosuje się przepis art. 42 ust. 1 wskazujący, że jeżeli nie zachodzi domniemanie, że ojcem dziecka jest mąż matki, to dane dotyczące osoby ojca wpisuje się tylko w razie uznania dziecka przez ojca lub sądowego ustalenia ojcostwa.

Pojęcie zbliżone, ale jednak w nieco innej formule gramatycznej „dziecko poczęte lecz nienarodzone” pojawia się w art. 55 ust. 4 prawa prywatnego międzynarodowego²³. Termin ten występuje w kontekście międzynarodowym określenia stosunków między rodzicami a dzieckiem. Wskazany przepis stanowi, że uznanie „dziecka poczętego lecz nienarodzonego” podlega prawu ojczystemu matki z chwili uznania, co stanowi wyjątek od zasady, że uznanie dziecka podlega prawu ojczystemu dziecka z chwili jego uznania (art. 55 ust. 3).

Na marginesie można dodać, że zbliżony termin „dziecko jeszcze nie narodzone” zostało użyte w decyzji Prezydium Parlamentu Europejskiego z dnia 19 maja i 9 lipca 2008 r. ustanawiającej przepisy wykonawcze do Statutu posła do Parlamentu Europejskiego²⁴. W związku z zasadami przyznawania renty rodzinnej w art. 58 ust. 3 wskazanego dokumentu za dziecko pozostające na utrzymaniu uznaje się dziecko małżeńskie, pozamałżeńskie lub przysposobione posła lub jego małżonka, na którego utrzymanie poseł lub były poseł rzeczywiście łożył, jak również „dziecko jeszcze nienarodzone” oraz dziecko, w odniesieniu do którego poseł lub były poseł rozpoczął procedurę przysposobienia, która zakończyła się po jego śmierci.

²¹ Zob. Z. Strus, *Komentarz do art. 599 Kodeksu postępowania cywilnego*, Lex 2013, pkt 5.

²² Ustawa z dnia 29 września 1986 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (t.j. Dz.U. z 2011 r., Nr 212, poz. 1264), dalej: p.a.s.c.

²³ Ustawa z dnia 4 lutego 2011 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (Dz.U. z 2011 r., Nr 80, poz. 432).

²⁴ Dz.U. UE C z 2009 r., Nr 159, poz. 1.

V. „Dziecko od poczęcia do narodzin”

Kolejnym zwrotem określającym na płaszczyźnie normatywnej człowieka będącego w prenatalnej fazie rozwoju jest „dziecko od poczęcia do narodzin”. Pojawia się ono w załączniku nr 5 rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z 9 maja 2012 r. w sprawie standardów kształcenia dla kierunków studiów: lekarskiego, lekarsko-dentystycznego, farmacji, pielęgniarstwa i położnictwa²⁵. W standardach kształcenia dla kierunku studiów: położnictwo, w szczegółowych efektach kształcenia wskazuje się, że w zakresie wiedzy absolwent studiów powinien potrafić definiować i omawiać etapy rozwoju dziecka od poczęcia do narodzin oraz rozpoznawać czynniki psychospołeczne warunkujące jego rozwój w okresie prenatalnym (B.W6). Edukacyjny kontekst rozporządzenia wskazuje na swoistą promocję wśród przyszłych lekarzy, farmaceutów, pielęgniarek i położnych szczególnej troski o „dziecko od poczęcia do narodzin”, podejścia podmiotowego w zakresie ochrony zdrowia w fazie prenatalnej. Należy podkreślić, że użyty termin „dziecko” z uzupełnieniem „od poczęcia do narodzin” wpisuje się w zakres definicji dziecka na gruncie ustawy o Rzeczniku Praw Dziecka. Pokrywa się także z wyżej omawianymi pojęciami „dziecko poczęte”, „dziecko już poczęte”.

VI. „Dziecko w łonie matki”

Na płaszczyźnie normatywnej możemy odnaleźć także termin „dziecko w łonie matki”. Pojęcie to wykorzystywane jest najczęściej w kontekście oznaczenia różnego rodzaju niebezpieczeństw mogących mieć potencjalnie negatywny wpływ na rozwój człowieka przed jego urodzeniem. Stosowany zwrot „dziecko w łonie matki” jest identyfikowany i stosowany przez organy wydające akty prawne jako czytelny, zrozumiały dla odbiorców, mogący skutecznie informować o zagrożeniach prawidłowego rozwoju dziecka w fazie prenatalnej. I tak w rozporządzeniu Ministra Zdrowia z dnia 10 sierpnia 2012 r. w sprawie kryteriów i sposobu klasyfikacji substancji chemicznych i ich mieszanin²⁶ w zał. nr 1 substancjom działającym szkodliwie na rozrodczość przypisuje się określony symbol oraz zwroty wskazujące rodzaj zagrożenia, w tym między innymi w przypadku substancji upośledzających rozwój potomstwa: „R61 Może działać szkodliwie na dziecko w łonie matki”, „R63 Możliwe ryzyko szkodliwego działania na dziecko w łonie matki”. Podobnie w rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 24 sierpnia 2004 r. w sprawie wykazu prac wzbronionych młodocianym i warunków ich zatrudniania

²⁵ Dz.U. z 2012 r., poz. 631.

²⁶ Dz.U. z 2012 r., poz. 1018 ze zm.

4/2015

przy niektórych z tych prac²⁷ w zał. nr 1 w wykazie prac wzbronionych młodocianym wskazuje się prace w narażeniu na działanie substancji i preparatów chemicznych. Są to między innymi prace, którym przypisano kategorię zagrożeń „może działać szkodliwie na dziecko w łonie matki (R61)” (II.1h).

W podobnym kontekście termin „dziecko w łonie matki” pojawia się w prawie europejskim, między innymi w następujących aktach:

- protokół z dnia 30 listopada 199 r. do Konwencji z 1979 r. w sprawie transgranicznego zanieczyszczenia powietrza na dalekie odległości w zakresie przeciwdziałania zakwaszeniu, eutrofizacji i powstawaniu ozonu w warstwie przyziemnej²⁸;
- akt z dnia 16 kwietnia 2003 r. dotyczący warunków przystąpienia Republiki Czeskiej, Republiki Estońskiej, Republiki Cypryjskiej, Republiki Łotewskiej, Republiki Litewskiej, Republiki Węgierskiej, Republiki Malty, Rzeczypospolitej Polskiej, Republiki Słowenii i Republiki Słowackiej oraz dostosowań w Traktatach stanowiących podstawę Unii Europejskiej²⁹;
- rozporządzenie (WE) nr 1907/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 18 grudnia 2006 r. w sprawie rejestracji, oceny, udzielania zezwoleń i stosowanych ograniczeń w zakresie chemikaliów (REACH) i utworzenia Europejskiej Agencji Chemikaliów, zmieniające dyrektywę 1999/45/WE oraz uchylające rozporządzenie Rady (EWG) nr 793/93 i rozporządzenie Komisji (WE) nr 1488/94, jak również dyrektywę Rady 76/769/EWG i dyrektywy Komisji 91/155/EWG, 93/67/EWG, 93/105/WE i 2000/21/WE³⁰;
- rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 12/72/2008 z dnia 16 grudnia 2008 r. w sprawie klasyfikacji, oznakowania i pakowania substancji i mieszanin, zmieniające i uchylające dyrektywy 67/548/EWG i 1999/45/WE oraz zmieniające rozporządzenie (WE) nr 1907/2006³¹;
- dyrektywa Rady z dnia 27 czerwca 1967 r. w sprawie zbliżenia przepisów ustawodawczych, wykonawczych i administracyjnych odnoszących się do klasyfikacji, pakowania i etykietowania substancji niebezpiecznych³²;
- decyzja Komisji z dnia 30 listopada 2009 r. ustalająca ekologiczne kryteria przyznawania wspólnotowego oznakowania ekologicznego włókienniczym pokryciom podłogowym³³;
- decyzja Komisji z dnia 28 kwietnia 2011 r. ustanawiająca kryteria ekologiczne przyznawania oznakowania ekologicznego UE detergentom do zmywarek do naczyń³⁴;

²⁷ Dz.U. z 2004 r., Nr 200, poz. 2047.

²⁸ Dz.U. UE L z 2003 r. Nr 179, poz. 3.

²⁹ Dz.U. UE L z 2003 r. Nr 236, poz. 33.

³⁰ Dz.U. UE L z 2006 r. Nr 396, poz. 1.

³¹ Dz.U. UE L z 2008 r. Nr 353, poz. 1.

³² Dz.U. UE L z 1967 r. Nr 196, poz. 1.

³³ Dz.U. UE L z 2009 r. Nr 332, poz. 1.

³⁴ Dz.U. UE L z 2011 r. Nr 111, poz. 22.

- decyzja Komisji z dnia 6 czerwca 2011 r. ustalająca ekologiczne kryteria przyznawania oznakowania ekologicznego UE notebookom³⁵;
- decyzja Komisji z dnia 6 czerwca 2011 r. ustalająca ekologiczne kryteria przyznawania oznakowania ekologicznego UE źródłom światła³⁶; decyzja Komisji z dnia 7 czerwca 2011 r. ustalająca ekologiczne kryteria przyznawania oznakowania ekologicznego UE dla papieru do kopiowania i papieru graficznego³⁷;
- decyzja Komisji z dnia 9 czerwca 2011 r. ustalająca ekologiczne kryteria przyznawania oznakowania ekologicznego UE komputerom osobistym³⁸;
- decyzja Komisji z dnia 12 lipca 2012 r. ustalająca ekologiczne kryteria przyznawania oznakowania ekologicznego UE papierowi gazetowemu³⁹;
- decyzja Komisji z dnia 17 grudnia 2013 r. ustalająca kryteria ekologiczne przyznawania oznakowania ekologicznego UE dla urządzeń do przetwarzania obrazu⁴⁰ i innych.

VII. „Dziecko nienarodzone”

W podobnym jak wyżej kontekście, a więc z uwypukleniem roli informacyjnej i ostrzegawczej, na płaszczyźnie normatywnej funkcjonuje termin „dziecko nienarodzone”. To pojęcie jest jednak właściwe prawu europejskiemu, nie przyjęło się bowiem ono w polskiej legislacji⁴¹. I tak art. 3 pkt 14 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) Nr 1107/2009 z dnia 21 października 2009 r. dotyczącego wprowadzania do obrotu środków ochrony roślin i uchylającego dyrektywy Rady 79/117/EWG i 91/414/EWG⁴² „grupy szczególnie wrażliwe” definiuje jako osoby wymagające szczególnego uwzględnienia przy ocenie skutków zdrowotnych środków ochrony roślin. Grupa ta obejmuje nie tylko kobiety w ciąży i kobiety karmiące, ale także między innymi „nienarodzone dzieci” i niemowlęta. W rozporządzeniu Komisji (UE) Nr 440/2011 z dnia 6 maja 2011 r. w sprawie udzielenia i odmowy udzielenia zezwolenia na niektóre oświadczenia zdrowotne dotyczące żywności i odnoszące się do rozwoju i zdrowia dzieci⁴³ pojęcie „dziecko nienarodzone” pojawia się kilkakrotnie w preambule (pkt 10–13). Termin „dziecko nienarodzone” traktowane jest jako synonim pojęcia „płód” i występuje obok pojęcia „niemowlę”. Pojęcie „nienarodzone dziecko” obok pojęcia „nienarodzony płód” pojawia się także w dyrektywie Rady z dnia 27 czerwca

³⁵ Dz.U. UE L z 2011 r. Nr 148, poz. 5.

³⁶ Dz.U. UE L z 2011 r. Nr 148, poz. 13.

³⁷ Dz.U. UE L z 2011 r. Nr 149, poz. 12.

³⁸ Dz.U. UE L z 2011 r. Nr 151, poz. 5.

³⁹ Dz.U. UE L z 2012 r. Nr 202, poz. 26.

⁴⁰ Dz.U. UE L z 2013 r. Nr 353, poz. 53.

⁴¹ Zob. K. Wiak, *Ochrona...*, s. 23.

⁴² Dz.U. UE L z 2009 r. Nr 309, poz. 1.

⁴³ Dz.U. UE L z 2011 r. Nr 119, poz. 4.

4/2015

1967 r. w sprawie zbliżenia przepisów ustawodawczych, wykonawczych i administracyjnych odnoszących się do klasyfikacji, pakowania i etykietowania substancji niebezpiecznych⁴⁴. W załączniku VI pkt 4.2.3.2 określa się następujące symbole i szczególne wyrażenia oznaczające następujące zagrożenia: „R61 Może działać szkodliwie na nienarodzone dziecko”, „R61 Może działać szkodliwie na nienarodzony płód”, „R63 Możliwe zagrożenie uszkodzenia nienarodzonego dziecka”.

Termin „nienarodzone dziecko” lub „nienarodzone dzieci” można odnaleźć także w następujących dyrektywach:

- dyrektywa Rady 92/85/EWG z dnia 19 października 1992 r. w sprawie wprowadzenia środków służących wspieraniu poprawy w miejscu pracy bezpieczeństwa i zdrowia pracownic w ciąży, pracownic, które niedawno rodziły i pracownic karmiących piersią (dziesiąta dyrektywa szczegółowa w rozumieniu art. 16 ust. 1 dyrektywy 89/391/EWG)⁴⁵ (zał. nr 1 pkt A2 i A3);
- dyrektywa 2001/37/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 5 czerwca 2001 r. w sprawie zbliżenia przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych Państw Członkowskich, dotyczących produkcji, prezentowania i sprzedaży wyrobów tytoniowych⁴⁶ (preambuła pkt 26 oraz zał. I pkt 9);
- dyrektywa Rady 2013/59/Euratom z dnia 5 grudnia 2013 r. ustanawiająca podstawowe normy bezpieczeństwa w celu ochrony przed zagrożeniami wynikającymi z narażenia na działanie promieniowania jonizującego oraz uchylająca dyrektywy 89/618/Euratom, 90/641/Euratom, 96/29/Euratom, 97/43/Euratom i 2003/122/Euratom⁴⁷ (art. 10 ust. 1, art. 15 ust. 2, art. 62 ust. 2).

VIII. „Płód”

Pojęciem określającym człowieka w prenatalnej fazie rozwoju, które chyba najczęściej pojawia się w aktach normatywnych jest „płód”. Pojęcie to pojawia się zasadniczo w aspekcie medycznym, ale wyjątkowo odnosi się także do obszaru prawa karnego. Termin „płód” pojawia się w tytule i przepisach UPlan zarówno w kontekście opieki prenatalnej, jak i warunków dopuszczalności przerwania ciąży. Według art. 2 ust. 1 pkt 1 UPlan organy administracji rządowej oraz samorządu terytorialnego są obowiązane do zapewnienia kobietom w ciąży opieki medycznej, socjalnej i prawnej w szczególności poprzez opiekę prenatalną nad płodem oraz opiekę medyczną nad kobietą w ciąży⁴⁸. W świetle art. 2a należy ponadto zapewnić swobodny dostęp do informacji i badań prenatalnych,

⁴⁴ Dz.U. UE L z 1967 r. Nr 196, poz. 1.

⁴⁵ Dz.U. UE L z 1992 r. Nr 348, poz. 1.

⁴⁶ Dz.U. UE L z 2001 r. Nr 194, poz. 26.

⁴⁷ Dz.U. UE L z 2014 r. Nr 13, poz. 1.

⁴⁸ W pierwotnej wersji, tj. do nowelizacji UPlan w 1996 r., przepis ten zobowiązywał do zapewnienia opieki medycznej „nad dzieckiem poczętym i jego matką”.

szczególnie wtedy, gdy istnieje podwyższone ryzyko bądź podejrzenie wystąpienia wady genetycznej lub rozwojowej płodu albo nieuleczalnej choroby zagrażającej życiu płodu. Artykuł 4a UPlan zawiera znamiona negatywnie zakreślające granice karalności przerwania ciąży, współtworzące typ czynu zabronionego stypizowanego w art. 152 k.k.⁴⁹, w tym tzw. przesłankę eugeniczną, na podstawie której przerwanie ciąży może być dokonane gdy badania prenatalne lub inne przesłanki medyczne wskazują na duże prawdopodobieństwo ciężkiego i nieodwracalnego upośledzenia płodu albo nieuleczalnej choroby zagrażającej jego życiu. Przerwanie ciąży jest dopuszczalne do chwili osiągnięcia przez płód zdolności do samodzielnego życia poza organizmem kobiety ciężarnej. Konsekwentnie pojęcie „płód” pojawia się w rozporządzeniu Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z dnia 22 stycznia 1997 r. w sprawie kwalifikacji zawodowych lekarzy, uprawniających do dokonania przerwania ciąży oraz stwierdzania, że ciąża zagraża życiu lub zdrowiu kobiety lub wskazuje na duże prawdopodobieństwo ciężkiego i nieodwracalnego upośledzenia płodu albo nieuleczalnej choroby zagrażającej jego życiu⁵⁰.

W prawnokarnym kontekście pojęcie „płód” pojawia się w ratyfikowanych wiele dekad temu, ale wciąż obowiązujących międzynarodowych umowach ekstradycyjnych przewidujących wydanie sprawcy między innymi przestępstwa spędzenia płodu. Jest to konwencja o ekstradycji i pomocy sądowej w sprawach karnych między Rzeczpospolitą Polską a Królestwem Belgii, podpisana w Brukseli, dnia 13 maja 1931 r.⁵¹ (art. 2 pkt 3) oraz konwencja o ekstradycji i pomocy sądowej w sprawach karnych zawarta między Rzeczpospolitą Polską a Wielkim Księstwem Luksemburskim w Luksemburgu dnia 22 stycznia 1934 r.⁵² (art. 2 pkt 3). W aktach prawa międzynarodowego pojęcie płodu pojawia się w medycznym aspekcie w preambule do Ramowej konwencji Światowej Organizacji Zdrowia o Ograniczeniu Użycia Tytoniu, sporządzonej w Genewie dnia 21 maja 2003 r.⁵³ Uznaje się tam istnienie wyraźnych dowodów naukowych potwierdzających, że narażenie płodu na działanie dymu tytoniowego w okresie prenatalnym jest przyczyną powstawania niekorzystnych następstw zdrowotnych i rozwojowych u dzieci.

W polskim ustawodawstwie termin „płód” w kontekście medycznym jest użyty między innymi w ustawie z dnia 5 grudnia 2008 r. o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi⁵⁴. Na podstawie w art. 6 pkt 2 obowiązkowym badaniom podlegają noworodki, niemowlęta i kobiety w ciąży, podejrzane

⁴⁹ Por. A. Zoll [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, t. II, Warszawa 2007, s. 302–303.

⁵⁰ Dz.U. z 1997 r., Nr 9, poz. 49.

⁵¹ Dz.U. z 1932 r., Nr 59, poz. 564 z późn. zm.

⁵² Dz.U. z 1936 r., Nr 16, poz. 145 ze zm.

⁵³ Dz.U. z 2007 r., Nr 74, poz. 487.

⁵⁴ T.j. Dz.U. z 2013 r., poz. 947.

o zakażenie lub chorobę zakaźną mogącą się szerzyć z matki na płód lub dziecko. Ustawa z dnia 20 maja 2010 r. o wyrobach medycznych⁵⁵ traktuje ciężkie niepożądane zdarzenie jako między innymi zdarzenie medyczne, które doprowadziło u uczestnika badania klinicznego do śmierci płodu czy zagrożenia życia płodu, a poważne pogorszenie stanu zdrowia jako między innymi śmierć płodu czy życia płodu (art. 2 ust. 1 pkt 9c i 23d). Odniesienia do problematyki uszkodzenia lub narażenia płodu zawiera także ustawa z dnia 6 września 2001 r. Prawo farmaceutyczne⁵⁶ (art. 2 pkt 3d, art. 36g ust. 1 pkt 12a). Do monitorowania płodu odnosi się art. 5 ust. 1 pkt 3 ustawy z dnia 15 lipca 2011 r. o zawodach pielęgniarki i położnej⁵⁷. Odniesienia do płodu zawiera także ustawa z dnia 29 listopada 2000 r. Prawo atomowe⁵⁸ (art. 25 pkt 1).

Pojęcie „płód” pojawia się w szeregu rozporządzeń. Są to między innymi:

- rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 29 października 2003 r. w sprawie wykazu dziedzin pielęgniarstwa oraz dziedzin mających zastosowanie w ochronie zdrowia, w których może być prowadzona specjalizacja i kursy kwalifikacyjne, oraz ramowych programów specjalizacji dla pielęgniarek i położnych⁵⁹ (zał. 7, moduł V, zał. 10, moduł III, zał. 20, moduł II i V, zał. 24, moduł III i IV);
- rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 23 marca 2006 r. w sprawie standardów jakości dla medycznych laboratoriów diagnostycznych i mikrobiologicznych⁶⁰ (zał. 6, pkt 6.6.12–13);
- rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 17 września 2007 r. w sprawie warunków zdrowotnych wykonywania prac podwodnych⁶¹ (zał. nr 3 pkt 9);
- rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 7 listopada 2007 r. w sprawie rodzaju i zakresu świadczeń zapobiegawczych, diagnostycznych, leczniczych i rehabilitacyjnych udzielanych przez pielęgniarkę albo położną samodzielnie bez zlecenia lekarskiego⁶² (§ 6, pkt 2f, 3w);
- rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z dnia 18 grudnia 2009 r. w sprawie rodzajów i zakresu dokumentacji medycznej w zakładach opieki zdrowotnej utworzonych przez Ministra Obrony Narodowej oraz sposobu jej przetwarzania⁶³ (§ 4 pkt 2 i 4);
- rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 21 grudnia 2010 r. w sprawie rodzajów i zakresu dokumentacji medycznej oraz sposobu jej przetwarzania⁶⁴ (zał. 1, pkt 2.4);

⁵⁵ Dz.U. z 2010 r., Nr 107, poz. 679 ze zm.

⁵⁶ T.j. Dz.U. z 2008 r., Nr 45, poz. 271.

⁵⁷ Dz.U. z 2011 r., Nr 174, poz. 1039 ze zm.

⁵⁸ Dz.U. z 2012 r., poz. 264 ze zm.

⁵⁹ Dz.U. z 2003 r., Nr 197, poz. 1922 ze zm.

⁶⁰ Dz.U. z 2006 r., Nr 61, poz. 435.

⁶¹ Dz.U. z 2007 r., Nr 199, poz. 1440 ze zm.

⁶² Dz.U. z 2007 r., Nr 210, poz. 1540.

⁶³ Dz.U. z 2009 r., Nr 222, poz. 1765.

⁶⁴ Tekst jedn. Dz.U. z 2014 r., poz. 177.

- rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 lutego 2011 r. w sprawie rodzajów i zakresu dokumentacji medycznej prowadzonej w podmiotach leczniczych dla osób pozbawionych wolności oraz sposobu jej przetwarzania⁶⁵ (zał. pkt 2 i 4);
- rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 18 maja 2011 r. w sprawie rodzaju i zakresu oraz sposobu przetwarzania dokumentacji medycznej w zakładach opieki zdrowotnej utworzonych przez ministra właściwego do spraw wewnętrznych⁶⁶ (zał. 1, pkt 2 i 4);
- rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 czerwca 2012 r. w sprawie udzielania świadczeń zdrowotnych przez podmioty lecznicze dla osób pozbawionych wolności⁶⁷ (§ 2 ust. 1 pkt 5);
- rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 30 lipca 2012 r. w sprawie ramowego programu zajęć praktycznych oraz sposobu ich odbywania, dokumentowania i zaliczania⁶⁸ (zał. 1 Złożone czynności medyczne: lp. 71);
- rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 10 sierpnia 2012 r. w sprawie kryteriów i sposobu klasyfikacji substancji chemicznych i ich mieszanin⁶⁹ (§ 26 pkt b);
- rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 24 sierpnia 2012 r. w sprawie stażu adaptacyjnego dla cudzoziemców ubiegających się o przyznanie prawa wykonywania zawodu pielęgniarki lub położnej⁷⁰ (zał. 2 pkt II.2.6–7, II.6.2);
- rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół⁷¹;
- rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 20 września 2012 r. w sprawie standardów postępowania medycznego przy udzielaniu świadczeń zdrowotnych z zakresu opieki okołoporodowej sprawowanej nad kobietą w okresie fizjologicznej ciąży, fizjologicznego porodu, porożenia oraz opieki nad noworodkiem⁷² (zał. pkt I.7.1, I.9.5, I.11, II, III.2.9–12, III.4.1, IV.5, VI.1, VIII.2.2a,f,i, VIII.3.4, IX.1.1, IX.4.2,8);
- rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 26 września 2012 r. w sprawie stażu podyplomowego lekarza i lekarza dentystry⁷³ (zał. nr 1 pkt IV.2.4, IV.7.3, VII.4.9–10);
- rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 11 grudnia 2012 r. w sprawie leczenia krwią w podmiotach leczniczych wykonujących działalność leczniczą w rodzaju stacjonarne i całodobowe świadczenia zdrowotne, w których prze-

⁶⁵ Dz.U. z 2011 r., Nr 39, poz. 203 ze zm.

⁶⁶ Dz.U. z 2011 r., Nr 125, poz. 712.

⁶⁷ Dz.U. z 2012 r., poz. 738.

⁶⁸ Dz.U. z 2012 r., poz. 900.

⁶⁹ Dz.U. z 2012 r., poz. 1018 ze zm.

⁷⁰ Dz.U. z 2012 r., poz. 1003.

⁷¹ Dz.U. z 2012 r., poz. 977.

⁷² Dz.U. z 2012 r., poz. 1100.

⁷³ Dz.U. z 2012 r., poz. 1082 ze zm.

bywają pacjenci ze wskazaniami do leczenia krwią i jej składnikami⁷⁴ (§ 34 i 38 oraz zał. nr 13);

- rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 28 grudnia 2012 r. w sprawie sposobu ustalania minimalnych norm zatrudnienia pielęgniarek i położnych w podmiotach leczniczych niebędących przedsiębiorcami⁷⁵ (zał. nr 3);
- rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 24 września 2013 r. w sprawie świadczeń gwarantowanych z zakresu podstawowej opieki zdrowotnej⁷⁶ (zał. 3, cz. III, pkt 4.1k i 4.2d);
- rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 6 listopada 2013 r. w sprawie świadczeń gwarantowanych z zakresu programów zdrowotnych⁷⁷ (zał. lp. 4).

Pojęcie „płód” pojawia się także w prawie europejskim. Są to między innymi następujące akty:

- rozporządzenie (WE) Nr 396/2005 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 23 lutego 2005 r. w sprawie najwyższych dopuszczalnych poziomów pozostałości pestycydów w żywności i paszy pochodzenia roślinnego i zwierzęcego oraz na ich powierzchni, zmieniające dyrektywę Rady 91/414/EWG⁷⁸ (preambuła, art. 3 ust. 2 pkt i,j);
- rozporządzenie Komisji (WE) Nr 440/2008 z dnia 30 maja 2008 r. ustalające metody badań zgodnie z rozporządzeniem (WE) nr 1907/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie rejestracji, oceny, udzielania zezwoleń i stosowanych ograniczeń w zakresie chemikaliów (REACH)⁷⁹ (zał. B.31 pkt 1.2);
- rozporządzenie Komisji (UE) Nr 328/2011 z dnia 5 kwietnia 2011 r. w sprawie wykonania, w odniesieniu do statystyk dotyczących przyczyn zgonu, rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 1338/2008 w sprawie statystyk Wspólnoty w zakresie zdrowia publicznego oraz zdrowia i bezpieczeństwa w pracy⁸⁰ (art. 2 pkt b);
- rozporządzenie Wykonawcze Komisji (UE) Nr 520/2012 z dnia 19 czerwca 2012 r. w sprawie działań związanych z nadzorem nad bezpieczeństwem farmakoterapii, o których mowa w rozporządzeniu (WE) nr 726/2004 Parlamentu Europejskiego i Rady i w dyrektywie 2001/83/WE Parlamentu Europejskiego i Rady⁸¹ (art. 28 ust. 3 pkt e);
- dyrektywa Rady Nr 92/85/EWG z dnia 19 października 1992 r. w sprawie wprowadzenia środków służących wspieraniu poprawy w miejscu pracy bezpieczeństwa i zdrowia pracowników w ciąży, pracownic, które niedawno rodziły

⁷⁴ Dz.U. z 2013 r., poz. 5.

⁷⁵ Dz.U. z 2012 r., poz. 1545.

⁷⁶ Dz.U. z 2013 r., poz. 1248.

⁷⁷ Dz.U. z 2013 r., poz. 1505.

⁷⁸ Dz.U. UE L z 2005 r. Nr 70, poz. 1.

⁷⁹ Dz.U. UE L z 2008 r. Nr 142, poz. 1.

⁸⁰ Dz.U. UE L z 2011 r. Nr 90, poz. 22.

⁸¹ Dz.U. UE L z 2012 r. Nr 159, poz. 5.

- i pracownic karmiących piersią (dziesiąta dyrektywa szczegółowa w rozumieniu art. 16 ust. 1 dyrektywy 89/391/EWG)⁸² (zał I A.1.a);
- dyrektywa Rady Nr 94/33/WE z dnia 22 czerwca 1994 r. w sprawie ochrony pracy osób młodych⁸³ (art. 7 ust. 2 pkt b);
 - dyrektywa Rady Nr 97/43/EURATOM z dnia 30 czerwca 1997 r. w sprawie ochrony zdrowia osób fizycznych przed niebezpieczeństwem wynikającym z promieniowania jonizującego związanego z badaniami medycznymi oraz uchylająca dyrektywę 84/466/Euratom⁸⁴ (art. 10 ust. 1 pkt b);
 - dyrektywa 2005/36/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 7 września 2005 r. w sprawie uznawania kwalifikacji zawodowych⁸⁵ (art. 42 ust. 2 pkt e);
 - decyzja Komisji z dnia 19 marca 2002 r. ustanawiająca definicje przypadku w celu zgłaszania chorób zakaźnych do sieci wspólnotowej na podstawie decyzji 2119/98/WE Parlamentu Europejskiego i Rady⁸⁶ (zał. pkt 2.23);
 - decyzja Komisji z dnia 9 lipca 2009 r. ustalająca ekologiczne kryteria przyznawania wspólnotowego oznakowania ekologicznego materacom łóżkowym⁸⁷.

IX. „Zarodek”

L iteratura medyczna wyróżnia odrębne stadia rozwojowe człowieka w fazie prenatalnej: przedzarodkowy, zarodkowy i płodowy⁸⁸. W języku prawnym pojęcie „płód” oznacza jednak z reguły żywy organizm ludzki od momentu zapłodnienia aż do czasu porodu lub poronienia⁸⁹. Pojęcie płodu zasadniczo obejmuje zatem także embrionalne i zarodkowe stadium rozwojowe. W aktach prawa zarówno polskiego, jak i europejskiego termin „zarodek” w zdecydowanej większości przypadków oznacza zarodek zwierzęcy lub roślinny, a nie człowieka rozwijającego się w fazie zarodkowej. Są jednak od tego wyjątki. Jednym z nich jest zestawienie pojęciowe „zarodek lub płód”, pojawiające się w rozporządzeniu Ministra Zdrowia z dnia 18 lutego 2011 r. w sprawie warunków bezpiecznego stosowania promieniowania jonizującego dla wszystkich rodzajów ekspozycji

⁸² Dz.U. UE L z 1992 r. Nr 348, poz. 1.

⁸³ Dz.U. UE L z 1994 r. Nr 216, poz. 12 ze zm.

⁸⁴ Dz.U. UE L z 1997 r. Nr 180, poz. 22.

⁸⁵ Dz.U. UE L z 2005 r. Nr 255, poz. 22.

⁸⁶ Dz.U. UE L z 2002 r. Nr 86, poz. 44.

⁸⁷ Dz.U. UE L z 2009 r. Nr 203, poz. 65.

⁸⁸ Okres rozwoju płodowego rozpoczyna się od dziewiątego tygodnia po zapłodnieniu i trwa do momentu porodu. Zob. szerzej J. Kondratiewa-Bryzik, *Początek prawnej ochrony życia ludzkiego w świetle standardów międzynarodowych*, Oficyna 2009, LEX, rozdz. I, pkt. 2; P. Daniluk, *Ochrona zarodków powstałych w wyniku zapłodnienia pozaustrojowego na podstawie art. 157a k.k.*, „Zeszyty Prawnicze BAS” 2010, nr 1(25), s. 9, przypis 1.

⁸⁹ Zob. W. Lang (red.), *Prawne problemy ludzkiej prokreacji*, Toruń 2000, s. 16–17.

medycznej⁹⁰. Rozporządzenie zawiera przepisy mające na celu ochronę zarodka lub płodu przed niebezpiecznym dla niego promieniowaniem (§ 15, 22, 27, 42).

Pojęcie „zarodek” w kontekście edukacyjnym pojawia się w rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z 9 maja 2012 r. w sprawie standardów kształcenia dla kierunków studiów: lekarskiego, lekarsko-dentystycznego, farmacji, pielęgniarstwa i położnictwa⁹¹. W załączniku nr 1 do rozporządzenia określającym standardy kształcenia dla kierunku lekarskiego przewiduje się, że w zakresie szczegółowych efektów kształcenia student zna między innymi stadia rozwoju zarodka ludzkiego (A.W6). Termin „zarodek” zawiera również rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 14 czerwca 2013 r. w sprawie Rejestru Medycznie Wspomaganej Prokreacji⁹². Na podstawie § 3 pkt 3k rozporządzenia w rejestrze przetwarza się dane usługobiorców, w tym dane odnoszące się do liczby i charakterystyki zarodków utworzonych, przeniesionych i przechowywanych w ramach programu prokreacji wspomaganiej medycznie.

W prawie europejskim pojęcie „zarodek” oznaczające zarodek ludzki zawiera rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) Nr 1291/2013 z dnia 11 grudnia 2013 r. ustanawiające „Horyzont 2020” – program ramowy w zakresie badań naukowych i innowacji (2014–2020) oraz uchylające decyzję nr 1982/2006/WE⁹³. W preambule rozporządzenia stwierdza się, że jakiegokolwiek wykorzystywanie ludzkich komórek macierzystych – pobranych od osób dorosłych lub z zarodków – uzależnione jest od oceny naukowców w zależności od celów, które zamierzają oni osiągnąć oraz podlega rygorystycznej ocenie etycznej (pkt 31). Termin „zarodek” pojawia się także w decyzji Komisji z dnia 9 grudnia 2010 r. zmieniająca decyzję C(2007) 2286 w sprawie przyjęcia zasad ERBN dotyczących składania wniosków oraz odpowiednich procedur oceny, selekcji i przyznawania dotacji w odniesieniu do działań pośrednich w ramach programu szczegółowego „Pomysły” siódmego programu ramowego (2007–2013)⁹⁴. Ocenie etycznej mają podlegać takie kwestie jak między innymi badania przy wykorzystaniu ludzkich zarodków i ludzkich zarodkowych komórek macierzystych (zał. B). Odniesienia do ludzkich zarodków zawiera także decyzja Rady z dnia 3 grudnia 2013 r. ustanawiająca program szczegółowy wdrażający program „Horyzont 2020” – program ramowy w zakresie badań naukowych i innowacji (2014–2020) i uchylająca decyzje 2006/971/WE, 2006/972/WE, 2006/973/WE, 2006/974/WE i 2006/975/WE⁹⁵ (art. 5 ust. 7 pkt b).

⁹⁰ T.j. Dz.U. z 2013 r., poz. 1015.

⁹¹ Dz.U. z 2012 r., poz. 631.

⁹² Dz.U. z 2013 r., poz. 721.

⁹³ Dz.U. UE L z 2013 r. Nr 347, poz. 104.

⁹⁴ Dz.U. UE L z 2010 r. Nr 327, poz. 51.

⁹⁵ Dz.U. UE L z 2013 r. Nr 347, poz. 965.

X. „Embrion”

Pojęcie „embrion” w odniesieniu do rozwijającego się człowieka pojawia się w polskim systemie prawa stosunkowo rzadko i to w nie intuicyjnym kontekście – prawa własności przemysłowej. Zawiera je między innymi konwencja o udzielaniu patentów europejskich (Konwencja o patencie europejskim), sporządzona w Monachium dnia 5 października 1973 r., zmieniona aktem zmieniającym artykuł 63 Konwencji z dnia 17 grudnia 1991 r. oraz decyzjami Rady Administracyjnej Europejskiej Organizacji Patentowej z dnia 21 grudnia 1978 r., 13 grudnia 1994 r., 20 października 1995 r., 5 grudnia 1996 r. oraz 10 grudnia 1998 r., wraz z Protokołami stanowiącymi jej integralną część⁹⁶. Zasada 23d określająca wyłączenia dotyczące zdolności patentowej stanowi, że nie udziela się patentów europejskich na wynalazki biotechnologiczne dotyczące w szczególności wykorzystywania embrionów ludzkich dla celów przemysłowych lub handlowych (pkt c). W tym samym kontekście do ludzkich embrionów odnosi się ustawa z dnia 30 czerwca 2000 r. Prawo własności przemysłowej⁹⁷. Według art. 93³ ust. 2 pkt 3 ustawy za wynalazki biotechniczne, których wykorzystywanie byłoby sprzeczne z porządkiem publicznym, dobrymi obyczajami lub moralnością publiczną, uważa się w szczególności stosowanie embrionów ludzkich do celów przemysłowych lub handlowych.

W znaczącym zestawieniu pojęcie „embrion” pojawia się w rozporządzeniu Ministra Zdrowia z dnia 2 maja 2012 r. w sprawie Dobrej Praktyki Klinicznej⁹⁸. W § 7 ust. 1 pkt 5 rozporządzenia stwierdza się, że przed uzyskaniem świadomej zgody badacz powinien przekazać uczestnikowi badania klinicznego lub jego przedstawicielowi ustawowemu informacje możliwym do przewidzenia ryzyku i niedogodnościach dla uczestnika badania klinicznego lub „dla embrionu, płodu lub karmionego piersią niemowlęcia”. Zestawienie na płaszczyźnie normatywnej kolejnych wyróżnianych na gruncie nauk medycznych faz rozwojowych człowieka: a) „embrion”, b) „płód” i c) „niemowlę” podkreśla ciągłość biologicznego rozwoju człowieka i konieczność objęcia ochroną jego zdrowia w każdej fazie rozwojowej.

W prawie europejskim termin „embrion” zastosowano w dyrektywie 98/44/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 6 lipca 1998 r. w sprawie ochrony prawnej wynalazków biotechnologicznych⁹⁹. Na gruncie art. 6 ust. 2 pkt c dyrektywy uważa się za niemające zdolności patentowej w szczególności wykorzystywanie embrionów ludzkich do celów przemysłowych lub handlowych. Odniesienia do embrionu ludzkiego zawiera także dyrektywa Komisji 2006/86/WE z dnia 24 października 2006 r. wykonująca dyrektywę 2004/23/WE Parlamentu Europejskiego

⁹⁶ Dz.U. z 2012 r., Nr 79, poz. 737 ze zm.

⁹⁷ Tekst jedn. Dz.U. z 2013 r., poz. 1410.

⁹⁸ Dz.U. z 2012 r., poz. 489.

⁹⁹ Dz.U. UE L z 1998 r. Nr 213, poz. 13.

i Rady w zakresie wymagań dotyczących możliwości śledzenia, powiadamiania o poważnych i niepożądanych reakcjach i zdarzeniach oraz niektórych wymagań technicznych dotyczących kodowania, przetwarzania, konserwowania, przechowywania i dystrybucji tkanek i komórek ludzkich¹⁰⁰. W świetle jej przepisów w przypadku wspomaganego rozrodu, każdego rodzaju błędną identyfikację lub pomylenie komórek rozrodczych, gamet lub embrionów uważa się za poważne i niepożądane zdarzenie, które musi zostać zgłoszone (art. 6 ust. 2). Ponadto w przypadku gdy do przeprowadzenia przeszczepu niezbędne są komórki żywe, takie jak komórki macierzyste, gamety i embriony ludzkie, należy umieścić informację: „NIE NAPROMIENIOWYWAĆ” (zał. II Fd).

XI. Konkluzje

Podsumowując należy stwierdzić, że w obowiązujących aktach prawnych stosuje się szereg różnorodnych pojęć określających człowieka w prenatalnej fazie rozwoju. Te pojęcia to: „dziecko poczęte”, „dziecko już poczęte”, „dziecko poczęte, lecz jeszcze nieurodzone”, „dziecko poczęte lecz nienarodzone”, „dziecko nienarodzone”, „dziecko jeszcze nienarodzone”, „dziecko od poczęcia do narodzin”, „dziecko w łonie matki”, „płód”, „zarodek”, „embrion”.

Regułą jest, że w przepisach prawnych mających na celu ochronę życia lub zdrowia człowieka w prenatalnej fazie rozwoju, jak i odnoszących się do jego praw majątkowych (w ramach warunkowej zdolności prawnej) oraz prawnej relacji z ojcem, prawodawca używa określeń zawierających słowo „dziecko”. Wykorzystanie słowa „dziecko” w kontekście ochrony prawnej dziecka przed narodzeniem jest zbieżne z treścią normy programowej zawartej w art. 2 ustawy o Rzeczniku Praw Dziecka oraz akcentuje wysoką rangę takich dóbr prawnych jak życie dziecka poczętego, jego zdrowie, ustalenie pochodzenia i przysługujące mu warunkowo prawa majątkowe. Określenia zawierające słowo „dziecko” pojawiają się także w kontekście edukacyjnym, służą więc podkreśleniu godności człowieka w prenatalnej fazie rozwoju i potrzebie troski o jego prawidłowy i bezpieczny rozwój.

Jest również regułą, że takie pojęcia jak „płód” czy „zarodek” pojawiają się w aktach prawnych określających procedury medyczne lub regulujących zagadnienia farmaceutyczne. W aktach normatywnych należących do tej kategorii organy je wydające (najczęściej jest to Minister Zdrowia) wykorzystują pojęcia właściwe naukom medycznym: embrion, zarodek, płód. Należy jednak podkreślić, że wykorzystanie tego rodzaju pojęć w żadnym wypadku nie oznacza antropologicznej lub etycznej dewaloryzacji embrionu, zarodka czy płodu, nie jest wyrazem normatywnej dehumanizacji, ale wynika z potrzeby dostosowania języka aktów

¹⁰⁰ Dz.U. UE L z 2006 r. Nr 294, poz. 32.

normatywnych do medycznego przedmiotu ich regulacji. Z zastosowania takich pojęć jak „płód” czy „zarodek” nie da się bynajmniej wywieść wniosku, że w świetle obowiązującego prawa człowiek w prenatalnej fazie rozwoju stanowi rzecz (zlepek tkanek) czy integralną część (organ) ciała kobiety ciężarnej. Terminy „płód” i „zarodek” mają konotacje techniczne, wynikające z nauk medycznych, nie są zaś pojęciami wartościującymi, określającymi status etyczny czy prawny¹⁰¹.

Z powyższych reguł kontekstowych wyłamuje się po części UPlan, która stosuje pojęcie „płód” w określeniu negatywnych znamion zakreślających granice karalności przerwania ciąży (art. 4a)¹⁰², a więc zamachu na życie dziecka poczętego. O ile nie budziłoby zastrzeżeń zastosowanie pojęcia płodu wyłącznie w kontekście procedury medycznej związanej z badaniami prenatalnymi, tak posłużenie się tym terminem przy określeniu granic prawnokarnej ochrony życia dziecka poczętego razi niekonsekwencją, a wręcz niechlujnością legislacyjną. Skoro zasadą jest prawnokarna ochrona życia „dziecka poczętego” przewidziana w kodeksie karnym, a ustawa o planowaniu rodziny wyszczególnia jedynie negatywne znamiona dookreślające granice tej ochrony, to uwzględniając dobro chronione bardziej właściwe byłoby konsekwentne posłużenie się terminem „dziecko poczęte”. Należy pozytywnie ocenić propozycję Komisji Kodyfikacyjnej w zakresie przeniesienia do kodeksu karnego znamion negatywnych dookreślających granice karalności aborcji (projektowany art. 152a k.k.), doprecyzowania przedmiotu ochrony (projektowany art. 152 k.k.) i konsekwentnego posługiwania się w ich ramach terminem „dziecko poczęte”.

Spory terminologiczne na płaszczyźnie prawotwórczej i wykładniczej są często pochodną sporów ideologicznych co do treści i granic praw kobiet oraz statusu i prawnej ochrony człowieka w prenatalnej fazie rozwoju. Zwolennicy szerokiej dostępności do przerywania ciąży sprzeciwiają się przywoływaniu pojęcia „dziecko poczęte”, obrońcy życia dzieci nienarodzonych podejrzliwie zaś patrzą na termin „płód”. Warto jednak podkreślić, że w istocie samo w sobie wykorzystanie jednego i drugiego terminu w odpowiednich dla nich kontekstach normatywnych – czy to gwarancji prawnych dziecka poczętego, czy to procedur medycznych związanych z rozwojem prenatalnym – ani nie przesądza o zakresie praw chroniących człowieka w fazie prenatalnej, ani nie rzutuje na ocenę jego statusu etycznego i prawnego. Wykorzystanie przez prawodawcę wskazanych pojęć może mieć jednak pewne znaczenie w wymiarze edukacyjnej i motywacyjnej funkcji prawa.

¹⁰¹ Zob. także M. Żelichowski, *Podmiotowość prawna człowieka w okresie życia embrionalno-płodowego*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 1997, nr 1, s. 106; J. Haberko, *Cywilnoprawna ochrona dziecka poczętego a stosowanie procedur medycznych*, Warszawa 2010, LEX, *Wstęp*.

¹⁰² Pojęcie „płód” w tym kontekście wprowadziła ustawa z dnia 30 sierpnia 1996 r. o zmianie ustawy o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. z 1996 r., Nr 138, poz. 646).

PRAWNE OKREŚLENIA CZŁOWIEKA W PRENATALNEJ FAZIE ROZWOJU

Streszczenie

Celem artykułu jest wskazanie na występujące w języku prawnym określenia człowieka w prenatalnej fazie rozwoju, zwrócenie uwagi na ich kontekst przedmiotowy oraz wysnuć wniosków co do ewentualnych konsekwencji uznanej przez prawodawcę siatki pojęciowej w zakresie statusu i ochrony prawnej człowieka w fazie prenatalnej. W obowiązującym prawie stosuje się szereg różnorodnych terminów: „dziecko poczęte”, „dziecko już poczęte”, „dziecko poczęte, lecz jeszcze nieurodzone”, „dziecko poczęte lecz nienarodzone”, „dziecko nienarodzone”, „dziecko jeszcze nienarodzone”, „dziecko od poczęcia do narodzin”, „dziecko w łonie matki”, „płód”, „zarodek”, „embrion”. Samo w sobie wykorzystanie poszczególnych pojęć we właściwych im kontekstach nie przesądza o zakresie praw chroniących człowieka w fazie prenatalnej ani nie rzutuje na ocenę jego statusu etycznego i prawnego. Wykorzystanie przez prawodawcę wskazanych pojęć może mieć jedynie znaczenie w wymiarze edukacyjnej i motywacyjnej funkcji prawa.

Słowa kluczowe: *status prawny płodu, ochrona dziecka poczętego, zarodek ludzki, embrion, aborcja*

LEGAL TERMS USED TO REFER TO A HUMAN BEING IN THE PHASE OF PRENATAL DEVELOPMENT

Summary

The article aims to discuss the legal terms used to refer to a human being in the phase of prenatal development, highlight their subjective context and draw conclusions with regard to potential consequences of the legislator's approval of the terms referring to the status and legal protection of a human being in the phase of prenatal development. Various terms are used in current law: 'child conceived', 'child already conceived', 'child conceived but not born yet', 'child conceived but unborn', 'unborn child', 'child still unborn', 'child from conceiving to birth', 'child in a mother's womb', 'foetus', 'zygote' and 'embryo'. The use of particular terms in appropriate contexts neither determines the scope of laws that protect a human being in the phase of prenatal development nor influences the assessment of his/her ethical and legal status. However, the legislator's use of the terms may be important for the educational and motivational function of law.

Key words: *the legal status of the foetus, unborn child protection, human zygote, embryo, abortion*

LES DÉFINITIONS LÉGALES DE L'HOMME DANS LA PHASE PRÉNATALE DU DÉVELOPPEMENT

Résumé

Le but de cet article est d'indiquer des définitions de l'homme dans la phase prénatale du développement qui se montrent dans la langue juridique ainsi que d'attirer l'attention sur leur contexte principal et de conclure à la fin sur les conséquences éventuelles de la grille des notions dans le cadre du statut et de la protection légale de l'homme dans sa phase prénatale. Dans le droit obligatoire actuellement il se montre tout un complexe des notions comme par exemple «enfant conçu», «enfant déjà conçu», «enfant conçu mais pas encore né», «enfant conçu mais pas né», «enfant à naître», «enfant pas encore à naître», «enfant de conception à la naissance», «enfant dans l'utérus», «foetus», «blastème», «embryon», etc. Si nous voulons profiter des notions particuliers dans leurs contextes convenables, cet usage ne préjuge pas le cadre des droits qui protègent l'homme dans la phase prénatale; il n'influence non plus sur l'appréciation de son statut étique et légal. La mise à profit des notions indiqués par le législateur peut avoir le sens uniquement dans la fonction éducative et motivante de la loi.

ЮРИДИЧЕСКИЕ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ЧЕЛОВЕКА, НАХОДЯЩЕГОСЯ В ПЕРИНАТАЛЬНОЙ СТАДИИ РАЗВИТИЯ

Резюме

Цель статьи – представление используемых в юридическом языке определений человека в пренатальной стадии развития, внимательный анализ их предпосылок, а также формулировка выводов о возможных последствиях рассматриваемой законодателем концептуальной сети в области статуса и правовой охраны человека, находящегося в пренатальной стадии развития. В действующем законодательстве используется ряд всевозможных терминов: „зачатый ребёнок”, „ребёнок, уже зачатый”, „зачатый, но ещё не родившийся ребёнок”, „не родившийся ребёнок”, „ещё не родившийся ребёнок”, „ребёнок от зачатия до рождения”, „ребёнок в утробе матери”, „плод”, „зародыш”, „эмбрион”. Само по себе использование отдельных понятий в соответствующих контекстах не предопределяет пределов действия законов, касающихся защиты человека в его пренатальной стадии развития, а также не влияет на определение его этического и правового статуса. Использование законодателями упомянутых понятий может иметь значение только в сфере образовательной и мотивационной функций права.